

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА И ЕКОЛОШКО ОБРАЗОВАЊЕ*

Марина Филиповић**

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

У раду су изнети резултати научне дескрипције теоријских са знања и достигнућа концепта одрживог развоја, која се налазе у доступном фонду научног знања, уз настојање да се дефинишу могући правци и приоритети за квалитетно еколошко образовање кроз имплементацију наставних садржаја о концепту одрживог развоја у образовни систем. Истраживање је предузето са циљем реалнијег и објективнијег сагледавања кључних проблема у погледу дефинисања концепта одрживог развоја и имплементације циљева развоја који се односе на еколошко образовање. Коришћењем комбинованог методолошког приступа заснованог на прегледу научне литературе из ове области, затим секундарној анализи података наведених у званичним извештајима институција надлежних за спровођење стратегија одрживог развоја, али и на анализи садржаја и документа званичних саопштења кључних политичких представника, са посебним освртом на правни оквир и имплементацију одрживог развоја у систем образовања.

Друштвени значај истраживања огледа се у подизању нивоа свести грађана о потреби заштите животне средине засноване на ефикасним наставним програмима образовања за одрживи развој који би имали за циљ планирање еколошке димензије одрживог развоја и промену ставова ученика према природном окружењу.

Кључне речи: *образовање, еколошка безбедност, одрживи развој, еколошко образовање*

Увод

Посматрано кроз историју концептуализације одрживог развоја уочава се блиска веза између подизања нивоа свести код људи о потреби бриге о проблемима у животној средини, и начинима на којима су те промене узроковане

* Рад је резултат истраживања на пројекту „Безбедност и заштита организовања и функционисања васпитно-образовног система у Републици Србији (основна начела, принципи, протоколи, процедуре и средства)“, бр. 47017, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и реализује НИО Факултета безбедности.

** fmarina@fb.bg.ac.rs

еколошким образовањем и образовањем за одрживи развој. Деведесетих година прошлог века забринутост због глобалних еколошких проблема и развоја подстакла је већу подршку за образовни приступ, према којем се не разматра само непосредно побољшање стања животне средине, као једини циљ, већ се апострофира и образовање за „одрживост“ на дужи рок (Tilbury, 1995). Прегледом литературе установљено је да постоји све већи број научних радова у којима се истражује о односу између еколошког образовања, образовања за одрживи развој и јачању свести о значају заштите животне средине (Tilbury, 1995; Hungerford, Peyton & Wilke, 1980; McKeown, Hopkins, Rizi, & Chrystalbridge, 2002; Johnson, 2011; Wesselink & Wals, 2011).

Значајна теоријска разматрања о проблемима животне средине и развоја настала су у оквирима активности групе научника са Масачусетског института за технологију, која је развила теорију граница раста. Поменута теорија се заснива на идеји да на Земљи, чији капацитети нису неограничени, није могућ неограничен раст (Meadows, Meadows, Randers & Behrens, 1972). Уједињене нације су период од 2005. до 2014. године прогласиле за Декаду образовања за одрживи развој, и међу осталим иницијативама, преко Универзитета Уједињених нација, основале Регионални центар стручњака о образовању за одрживи развој (UNEP, 2005). Као главни проблем са којим се човечанство данас суочава, у смислу постизања одрживог развоја, односи се на питање како мотивисати људе да промене темељна понашања и активности које су проблематичне, прецизније речено неодрживе (Nnabuo & Asodike, 2012). Одређена истраживања показују да веровања о томе шта све узрокују услови животне средине, као и да ли акције појединаца могу ублажити такву ситуацију угрожавања, утичу на проеколошко понашање (Joireman, Lange & Vugt, 2004; Arbuthnott, 2009; Филиповић, 2018). Научна сазнања о последицама деградације животне средине и образовни систем који омогућава квалитетну едукацију грађана о добробити појединачних акција по животно окружење, могу потенцијално да утичу на њихово понашање (Arbuthnott, 2009). Такође, људи широм света препознају да тренутни трендови економског развоја нису одрживи и да су образовање, свест јавности и обука, кључни за постизање одрживости друштва (Hopkins & McKeown, 2002). Образовањем за одрживи развој (*Education for Sustainable Development*) људи се едукују, како би променили начин на који размишљају и развили свест о потреби имплементације превентивних и заштитних мера у животној средини, које би водиле ка одрживој будућности. Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) има за циљ да побољша приступ квалитетном образовању о одрживом развоју на свим нивоима и у свим друштвеним контекстима, да помаже људима да стекну знање, вештине, вредности и понашања која су потребна за одрживи развој. Овде је пре свега реч о укључивању питања одрживог развоја, као што су климатске промене, заштита животне средине и очување биодиверзитета, у наставу и учење (UNESCO, 2018). С тим у вези, присутно је све веће међународно признавање образовања за одрживи развој као интегралног елемента квалитетног образовања и кључног фактора за имплементацију овог концепта у наставне програме образовног система.

Дефинисање концепта одрживог развоја

Иако се у великом броју земаља одрживи развој дефинише на различите начине, један од честих фокуса односи се на очување природног окружења (Arbuthnott, 2009). Поједини аутори наводе да се управо у теорији границе раста може наћи зачетак концепта одрживог развоја (Baker, 2006). Многи научници и теоретичари оспоравају могућност релевантног теоријског утемељења концепта одрживог развоја, као широког и недовољно јасног и одричу му аналитичку и практичну примењивост. Поборници идеје одрживог развоја тврде, са своје стране, да управо овај концепт може да заустави опасно уништавање природе, исцрпљивање природних ресурса, неподношљиво сиромаштво, социјалне противуречности и многе друге глобалне проблеме данашњице. Роберт Солов (Robert Solow) био је пионир у настојању за укључивање „међугенерациске равноправности“ када је реч о уживању природних добара, подразумевајући под тим појмом да свака генерација људи мора имати подједнако право да ужива у користима које природа, односно животна средина пружају, а модел развоја који то обезбеђује може се сматрати моделом одрживог развоја (Solow, 1974). У социјалној екологији, која се, између осталог бави проучавањем и друштвеног развоја са становишта његовог усаглашавања с еколошким могућностима планете, постоје различите дефиниције одрживог развоја. Оно што представља нарочиту тешкоћу приликом усвајања јасне дефиниције концепта одрживог развоја, јесу његова мултидисциплинарност и универзалност, али поред тога и појмовна неконзистентност и недоследност. Наиме, дефинисање одрживог развоја, које у себе укључује економски, културни и еколошки развој, је само по себи сложено. Заправо, ниједан од ових „посебних“ развоја, није међусобно повезан у реалности у таквој мери да би се могли објединити и идентификовати у једној дефиницији. Стога се одрживи развој може различито дефинисати у оквиру великог броја научних дисциплина. У складу са тим може се истаћи да је концепт одрживог развоја постао предмет истраживања у оквиру економских наука, културологије, социологије, политикологије, безбедности, социјалне политике па и социјалне екологије (Giddings, Hopwood & O'brien, 2002; Hofkes, 1996). У извештају под називом Наша заједничка будућност (*Our Common Future*), група научника окупљена у Светској комисији за животну средину и развој (*World Commission on Environment and Development*) познатија под називом Брундтланд (*Brundtland Commission*), дефинисала је одрживи развој као „развој којим се испуњавају потребе садашњости, без ускраћивања могућности будућим генерацијама да задовоље своје потребе“ (World Commission on Environment and Development, 1987; Keeble, 1988). Дејвид Сетарвајт (David Satterthwaite) одређује одрживи развој као активност за испуњавање (основних) потреба тренутне популације, људи и животиња, која ће бити спроведена тако да популација може да задовољи своје потребе на начин који неће ограничити или нарушити носеће капацитете у економским, социјалним, еколошким и организационим системима (Satterthwaite, 1997). Основни елементи, из теоријске дефиниције одрживог развоја јесу: еколошка и економска интеграција (обезбедити да се економски развој и заштита животне средине истовремено интегришу у планирању и спровођењу); заштита животне средине (посвећеност смањењу загађења и деградације животне средине и ефикасније коришћење ресурса); правичност (посвећеност испуњавању барем основних потреба садашњих сиромашних генерација, као и правичности између генерација); будући догађаји (експлицитна забри-

нутост о утицају садашњих активности на будуће генерације); квалитет живота (схватање чињенице да су људска бића забринута не само за раст прихода, већ и за здравље и осећај задовољства живљења у својим друштвима); партиципација (схватање да одрживи развој захтева учешће свих интересних група друштва) (Stead & Stead, 2014).

Кристофер Баров (*Christopher Barrow*) одрживи развој дефинише као развој који одржава и унапређује дугорочне услове животне средине и квалитета живота људи (Barrow, 1999). Концепт одрживог развоја је посредно био формулисан управо на основама критике теорије модернизације и концепта развоја који је на основу њених постулата настао. Као основне слабости ове теорије наводе се, пре свега, ограничено схватање прогреса, пружање приоритета економском расту уз подстицање потрошње, игнорисање чињенице да је за друштвену стабилност неопходно очување природних ресурса и др. (Baker, 2006). Концепт одрживог развоја се, последњих деценија, у великој мери ослања на теорију еколошке модернизације, која се базира на поверењу према технолошком усавршавању и еколошки менаџмент, како у сфери економије, тако и у сфери политике. Основна премиса од које полази теорија еколошке модернизације јесте да захтеви за економским растом (профитом) и захтеви животне средине нису нужно супротстављени и непомирљиви (Huber, 2000). Иако, у домаћој и страниој литератури из области одрживог развоја постоји више дефиниција споменутог појма, за потребе овог рада можемо издвојити дефиницију која је дата у Националној стратегији одрживог развоја Републике Србије. Тако се одрживи развој дефинише као дугорочни концепт који подразумева стални економски раст који, осим економске ефикасности, технолошког напретка, више чистијих технологија, иновативности целог друштва и друштвено одговорног пословања, обезбеђује смањење сиромаштва, дугорочно боље коришћење ресурса, унапређење здравствених услова и квалитета живота и смањење загађења на ниво који могу да издрже чиниоци животне средине, спречавање нових загађења и очување биодиверзитета (Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије, 2008).

Историјат концептуализације одрживог развоја

Конференција Уједињених нација о човековој средини, која означава прекретницу у историји човечанства када је реч о ширењу свести о потреби заштите животне средине, одржана је у Стокхолму 1972. године (UN, 1972). Том приликом дошло је до окупљања великог броја, како индустријализованих земаља, тако и земаља у развоју, у циљу утврђивања људских права на здраву и продуктивну животну средину. Уједно, наглашена је изузетна неопходност повезаности економског и друштвеног развоја уз неизоставну бригу о заштити и унапређењу животне средине. На споменутој Конференцији одржан је одређен број састанака са значајним темама о људским правима на адекватну храну, воду, сигуран смештај, приступ планирању породице. У циљу успостављања везе између људи и природе, том приликом, дошло је до оснивања институција под окриљем Уједињених нација (УН) које би се бавиле питањима заштите животне средине. Међу тим институцијама наводи се и Програм УН за животну средину (*United Nations Environment Programme, UNEP*). Према принципу 19. Стокхолмске декларације, између осталог, наглашава

се да је образовање о питањима животне средине, за млађе генерације, као и одрасле, узимајући у обзир и приступ образовању за сиромашне, значајно како би се створили услови за просветљено мишљење и одговорно понашање од стране појединаца, предузећа и локалних заједница у заштити и унапређењу животне средине (UN, 1972). Неколико година касније, Међународна унија за заштиту природе и очување природних ресурса (*International Union for Conservation of Nature*, IUCN) публиковала је 1980. године Светску стратегију конзервације. Поменута стратегија сматра се претечом концепта одрживог развоја (*Concept of Sustainable Development*) према којој очување природе није могуће постићи без истовременог рада на смањењу сиромаштва, а уједно и назначена међусобна условљеност између развоја и конверзације, у коме развој зависи од бриге према животној средини и обрнуто. Циљ Светске стратегије за конзервацију је да помогне у постизању циљева одрживог развоја кроз очување ресурса животне средине. У Стратегији се образлаже допринос очувања ресурса животне средине људском опстанку, идентификују приоритетна питања и области када је реч о очувању, и предлажу ефикасни начини за постизање циљева Стратегије. Такође, у Стратегији се јасно наводи да уколико се (што пре) не очувају и заштите продуктивност и плодност планете, будућност човечанства ће бити у опасности (IUCN, 1980). Три године касније основана је Светска комисија за животну средину и развој, познатија као Брундтланд комисија, која је назив добила по норвешкој премијерки Гро Харлем Бундтланд. Након годину дана комисија је конституисана као независно тело од стране Генералне скупштине Уједињених нација. Такође, затражено је и да се конципира Глобална агенда за промене. Брундтландска комисија је 1987. године објавила свеобухватан документ под називом „Наша заједничка будућност“ (*Our Common Future*), често се наводи и као Брундтланд извештај (*World Commission on Environment and Development*, 1987). Брундтланд извештај садржао је пуно тога што ће касније чинити четрдесет поглавља Акционог плана одрживог развоја за 21. век (Агенде 21) и 27. принципа Рио декларације о животној средини и развоју. На Конференцији Уједињених нација о животној средини и развоју која је одржана у Рио де Жанеиру 1992. године (*United Nations Conference on Environment and Development*), концепту одрживи развој је посвећена додатна пажња. Поменута Рио конференција представљала је један од првих међународни покушаја ка конципирању стратегија одрживог развоја. О самом значају Конференције говори присуство 178 држава, преко 100 шефова влада и многих представника организација цивилног друштва. Имајући у виду број присутних чланова који су узели учешће, Конференција је добила назив Самит планете Земље (UN, 2018а). Међу документима која су усвојена на Самиту наводе се: Агенда 21; Декларација о животној средини и развоју (Рио декларација), која признаје право сваке нације да следи социјални и економски напредак и додељује државама одговорност да усвоје модел одрживог развоја; Принципи о управљању, заштити и одрживом коришћењу свих типова шума; Конвенција о биолошкој разноврсности и Оквирна конвенција о промени климе. Самит планете Земље је остварио врло значајан утицај и на све наредне конференције УН-а, на којима се испитивао однос између људских права, становништва, друштвеног развоја, жена и људских насеља - и потребе за еколошким одрживим развојем. Примера ради, на Светска конференција о људским правима, одржана у Бечу 1993. године, истакнуто је право

људи на здраву животну средину и право на развој, и друге захтеве, који су наишли на отпор од стране појединих држава (UN, 2018a). У Агенда 21 потврђено је да би одрживи развој требало остварити кроз интеграцију економских, социјалних и еколошких димензија самог развоја. Главна порука са конференције била је „хармонија са природом“, што наглашава први принцип Рио декларације, према којем су људска бића у центру бриге одрживог развоја, која имају право на здрав и продуктиван живот у хармонији са природом (UN, 1992). Касније, 1993. године UNCED је образовао Комисију за одрживи развој (*United Nations Commission on Sustainable Development*) која постала надлежна за спровођење Агенде 21. Десет година после Рио декларације, 2002. године, дошло је до продужења конференције из Рио. Светски самит о одрживом развоју (*World Summit on Sustainable Development, Johannesburg*) одржан је у Јоханесбургу, како би се на неки начин обновила и на тврђим темељима успоставила глобална посвећеност одрживом развоју. Успостављен је договор о хитној потреби пружања одговора на проблеме деградације животне средине. Истакнут је значај Конференције Уједињених нација о животној средини и развоју, одржане у Рио де Жанеиру, као значајне прекретница која је поставила нови план за одрживи развој, заснован на Рио принципима и договору да су заштита животне средине, социјални и економски развој од суштинског значаја за одрживи развој (UN, 2002). Генерална скупштина УН је у децембру 2010. усвојила Резолуцију (A/PEC/64/236) којом је постигнут договор да се одржи Конференција Уједињених нација о одрживом развоју 2012. године која ће носити назив Рио +20 и Рио 20, узимајући у обзир захвалност за понуду владе Бразила да буде домаћин конференцији УН-а о одрживом развоју у 2012. години (UN, 2010). Од 20. до 22. јуна 2012. године у Рио де Жанеиру у Бразилу, одржана је Конференција УН о одрживом развоју, позната под називом „Рио+20“ и „Самит планете Земље 2012“. Конференција је имала да циљ да окупи лидере земаља, како би се успоставила путања одрживог развоја која ће водити ка будућности у којој ће комплетна светска популација имати пристојан животни стандард, уз одрживо коришћење и очување екосистема и природних ресурса. Самит је резултирало стратешким политичким документом који садржи јасне и практичне мере за имплементацију одрживог развоја. Државе чланице су том приликом донеле одлуку о започињању процеса ка развоју низа циљева одрживог развоја, који ће се надовезати на Миленијумске циљеве развоја () и приближити развојној Агенди након 2015. године. Такође, усвојене су темељне смернице за остваривање политике зелене економије и успостављање међувладиних односа у оквиру Генералне скупштине, и припремање начина за финансирање о стратегији одрживог развоја. Владе су се такође сложиле да ојачају Програм Уједињених нација за животну средину на неколико фронтова са акцијом која ће се предузети током 67. седнице Генералне скупштине. На Конференцији су донете и будуће одлуке о бројним тематским областима, укључујући енергетику, безбедност хране, океане, градове, и одлуку да се сазове Трећа међународна конференција о СИДС-у (*Small Island Developing States*) 2014. године (SIDS, 2014; UN, 2012). Самит Уједињених нација за усвајање развојног плана за период након 2015. године одржан је од 25. до 27. септембра 2015. године у Њујорку, а сазван је као пленарни састанак на високом нивоу Генералне скупштине. Светски лидери су склопили договор о конципирању 17 нових циљева (који представљају замену за Миленијумске циљеве који су важيلي до 2015. године) за бољи свет до 2030. године (UN, 2015).

Преглед еволуције концепта одрживог развоја у оквирима ОУН је практично неизбежан, јер су развојна питања тек након одржавања конференција добила шири, глобални контекст, а сам концепт је обогаћен новим димензијама које раније није имао. Међутим, поједини аутори тврде да још увек нема јасног одговора на питање да ли је тако проширену теоријско-политичку основу у довољној мери пратила и емпиријска акција (Ђукић, 2011). Ипак, ове међународне конференције, истакле су снажан консензус у погледу предлога да се све политике (чак и глобалне политике) сматрају локалним, да оно што се деси било где, утиче на услове свуда, и да у складу са тим, заштита животне средине представља и међународно безбедносно питање од примарног значаја (Кегли и Виткоф, 2004).

Еколошка димензија одрживог развоја и еколошко образовање

Одрживи развој, као мултидимензионални концепт обједињује три димензије: еколошку одрживост, економску ефикасност и социјалну одговорност. Оваква концепција наведеног појма позната је као „модел три стуба“ (Giddings, Norwood & O'Brien, 2002). Еколошка димензија, која се тиче очувања биодиверзитета, конзервације и рационалне употребе природних ресурса, смањења загађења животне средине, бриге око угрожених врста, њихових станишта, екосистема и слично. Постоји неколико области на основу којих се прати еколошка димензија одрживог развоја: атмосфера, земљиште, океани, мора, воде и биодиверзитет (Милтојевић, 2011). Како је концепт одрживог развоја добијао на значају, крећући се од политичког идеализма и академских расправа ка ономе што чини економску и политичку реалност, јавиле су се различите идеје на који начин овај концепт операционализовати и створити темељну основу за његово егзактније изучавање. Марковић у свом делу Социјална екологија наводи да се одрживи развој може дефинисати као интегрални економски, технолошки, социјални и културни развој, који је усклађен са потребама заштите и унапређивања животне средине, и који омогућава садашњим и будућим генерацијама задовољавање њихових потреба и побољшање квалитета живота на теоријском и институционалном плану (Марковић, 2005). Важно је поменути конференције ОУН и на њима усвојене документе, који су од посебног значаја за утемељење концепта одрживог развоја, јер је на тај начин идеја о образовању о еколошким проблемима и потреби њиховог спречавања постала део савременог међународног права. Прва Конференција ОУН о животној средини одржана је у Стокхолму, 1972. године, на којој је иницирано оснивање Програма Уједињених Нација за животну средину (*United Nations Environment Programme, UNEP*) и усвајање 19. принципа Декларације (UN, 1972) представља један од првих покушаја да се путем политичких докумената и међународног права питање одрживог развоја издигне на ниво званичне политике свих држава света. Затим су 1992. године бројне активности државних и невладиних организација широм света, довеле до одржавања Конференције ОУН о животној средини и развоју у Рију. На овој конференцији усвојени су битни документи, а најважнији је Акциони план за одрживи развој, такозвана Агенда 21, у којем се наводи да приступ у решавање проблема у животној средини

и планирања одрживог развоја мора бити на бази стратешког планирања (UN, 1992). За праћење реализације Агенде 21, која представља свеобухватну и врло детаљно разрађену стратегију за глобално партнерство и имплементацију концепта одрживог развоја широм света, формирана је Комисија Уједињених Нација за одрживи развој (UN Commision on Sustainable Development, CSD). Постепено се систем норми и принципа концепта одрживог развоја, посредством политичких институција, преноси у постојеће друштвене подсистеме, па тако и у систем васпитања и образовања, за које је био веома атрактиван (Rončević, Rafajac & Goriup, 2012; Андrevски, 2016). Иако су сва поглавља Агенда 21 везана за еколошку одрживост, Поглавље 36. (Унапређење образовања, свести и обуке) посебно се бави питањима везаним за одрживост у образовању (UNCED, 1992). У 36. поглављу је први пут препозната одрживост универзитета, док је Декларација о принципима и стратегијама еколошког образовања из Тбилисија обезбедила основне принципе за предлоге који су наведени у Агенди 21, међу којима се могу уочити три главна циља: преуспешавање образовања ка одрживом развоју; повећање нивоа свести јавности о питањима животне средине; и промовисање обуке за животну средину међу едукаторима (Hopkins & McKeown, 2002).

Концепт одрживог развоја и еколошко образовање се прожимају, надовезују, укрштају и допуњују кроз интеграцију еколошких и социјалних тема о савременим проблемима човекове околине, о изазовима еколошких претњи, као и о начину решавања негативних последица нарушене еколошке равнотеже антропогеним факторима (Филиповић, 2018). Стога се, образовање за одрживи развој посматра као холистички приступ инкорпориран у наставне планове и програме, а не као засебан наставни предмет. Због тога је потребно размишљати о томе шта треба научити током образовања и на који начин да би разјаснила и омогућила способност ученика да сами размишљају, охрабрити их да размишљају и расправљају о питањима како би им омогућили да формирају своја властита мишљења, и подстицање учења које произлази из открића и које се односи на животна искуства ученика (Npa-buo & Asodike, 2012).

Правни оквир и глобални циљеви за одрживи развој

Почетком седамдесетих година прошлог века почела се посвећивати већа пажња заштити животне средине, укључујући ту и развој правне регулативе. До повећања интереса Европских заједница за еколошку проблематику дошло је у време одржавања Конференције УН о заштити животне средине. Већ годину дана након поменутих конференција, од стране Европске енергетске заједнице доношењем петогодишњих акционих програма у области животне средине, који су првобитно били усмерени на уклањање или смањење постојећег загађивања, постепено се посвећује све већа пажња предузимању адекватних превентивних мера (Тодић и Вукасовић, 2002). Данас је одрживи развој високо позиционирана вредност Европске уније која обухвата питања од великог значаја за грађане, било да се ради о одржавању и повећању дугорочног просперитета, решавању проблема око климатских промена или стварању сигурног, здравог и социјално одговорног друштва.

Суочавајући се са климатским променама, повећањем потребе за енергијом, присутна је више него икад потреба да се уоче и измене трендови неодрживости, понашања и ставови људи. Стратегија одрживог развоја Европске уније, претпоставља оквир за дугорочну визију одрживости у којој велики раст, социјална кохезија и заштита животне средине иду руку под руку и међусобно се подржавају. У последњих неколико година, Европска унија је интегрисала циљеве одрживог развоја у широк спектар политика. Такође, ЕУ је преузела међународно вођство у борби против климатских промена.

Ипак, уколико се посматра глобални ниво, постоји више подручја у којима трендови неодрживости не посустају упркос великом броју позитивних кретања у самим политикама појединих региона. Потреба за природним ресурсима брзо расте и премашује оно што Земља дугорочно може одржати и биолошка разноврсност глобално опада. Са таквим трендом очигледно је да је за остваривање Глобалних циљева развоја потребно уложити огромне напоре. Међународно прихваћени принципи одрживог развоја, дефинисани су кроз Декларацију из Рија и Агенду 21, Декларацију и План из Јоханесбурга, на принципима Миленијумске декларације УН, као и најскоријим Глобалним циљевима одрживог развоја и Агендом 2030 из 2015. године. У Гетеборгу је 2001. године усвојена прва Стратегија одрживог развоја у Европској унији. Стратегија је допринела напретку у многим подручјима и позитивној пракси широм Европе. Напредак се односи на имплементацију постојећих, али и нових политика, као и на промену свакодневних навика, понашања и ставова. Наглашено је да је неопходно производити и трошити на паметнији начин и осмислити нове одрживе начине раста и економског напретка. Потребно је пронаћи нове, алтернативне изворе енергије. Затим и боље начине коришћења ресурса планете и ефикаснији транспорт људи и добара. Обновљена стратегија одрживог развоја Европске уније је прихваћена од стране Европског Парламента 2006. године. То је свеобухватна стратегија која наводи како се могу задовољити потребе садашњих генерација без угрожавања могућности будућих генерација да задовоље своје потребе, што је и главни циљ самог концепта одрживог развоја. Стратегија одрживог развоја се на свеобухватан начин бави економским, еколошким и социјалним питањима.

У стратегији је наведено седам темељних проблема којима треба посветити пажњу, а то су: климатске промене и чисти извори енергије; одрживи транспорт; одржива потрошња и производња; заштита и управљање природним ресурсима; јавно здравље; социјална укљученост, демографија и миграције; светско сиромаштво (ЕУ, 2001). Стратегија ЕУ о одрживом развоју захтева да се сваке две године објави извештај о напретку у којем се види како и у којој мери се стратегија спроводи у пракси у државама чланицама ЕУ. Европска стратегија одрживог развоја тежи довођењу на висок ниво мере заштите животне средине, социјалне једнакости, економског просперитета и тежи активном промовисању одрживог развоја по целом свету. Постоје многобројне везе између кључних питања и изазова Стратегије нпр. између коришћења обновљивих извора енергије и климатских промена или између климатских промена и сиромаштва. Сви изазови су међусобно повезани и то треба узимати у обзир приликом доношења одлука. Темелјни циљеви стратегије обухватају заштиту животне средине, очување способности Земље да одржи живот у свој његовој разноликости; поштовање граница природних ресурса планете, као и одржавање значајног нивоа заштите животне средине и побољшање њеног квалитет. Спречити и смањити загађење животне средине, промовисати одрживу потрошњу и производњу како би се разбила веза између економског ра-

ста и уништавања животне средине. Фокус је на социјалној правди, праведној дистрибуцији ресурса животне средине, социјалној једнакости и кохезији, подстицање демократског, друштвено инклузивног, кохезивног, сигурног и праведног друштва са поштовањем људских права и културолошких различитости, које ствара једнаке могућности за све и бори се против дискриминације у сваком облику. Остварити економски напредак, промовисати просперитетну, иновативну, знањем богату, конкурентну и еколошки ефикасну економију која пружа висок животни стандард и повећано запошљавање широм Европске уније. Подстицати оснивање и очување стабилност демократских институција широм света, а које се темеље на миру, сигурности и слободи. Активно промовисање одрживог развоја у свету и осигурање усклађености унутрашњих и спољних политика ЕУ са политикама глобалног одрживог развоја (ЕУ, 2006). У периоду од 25. до 27. септембра 2015. године у Њујорку је одржан Самит УН о одрживом развоју на коме је усвојена Агенда одрживог развоја до 2030. Том приликом увојен је Програм одрживог развоја до 2030. године који садржи 17 циљева одрживог развоја, познатијих као Глобални циљеви. Нови Глобални циљеви заправо представљају наставак Миленијумских развојних циљева, који су се односили на период од 2000. до 2015. године:

- Циљ 1. Окончати сиромаштво свуда и у свим облицима;
- Циљ 2. Окончати глад, постићи безбедност хране и побољшану исхрану и промовисати одрживу пољопривреду;
- Циљ 3. Обезбедити здрав живот и промовисати благодњање за људе свих генерација;
- Циљ 4. Обезбедити инклузивно и квалитетно образовање и промовисати могућности целоживотног учења;
- Циљ 5. Постићи родну равноправност и оснаживати све жене и девојчице;
- Циљ 6. Обезбедити санитарне услове и приступ пијаћој води за све;
- Циљ 7. Осигурати приступ доступној, поузданој, одрживој и модерној енергији за све;
- Циљ 8. Промовисати инклузиван и одржив економски раст, запосленост и достојанствен рад за све;
- Циљ 9. Изградити прилагодљиву инфраструктуру, промовисати одрживу индустријализацију и подстицати иновативност;
- Циљ 10. Смањити неједнакост између и унутар држава;
- Циљ 11. Учинити градове и људска насеља инклузивним, безбедним, прилагодљивим и одрживим;
- Циљ 12. Обезбедити одрживе облике потрошње и производње;
- Циљ 13. Предузети хитну акцију у борби против климатских промена и њених последица;
- Циљ 14. Очувати и одрживо користити океане, мора и морске ресурсе за одржив развој;
- Циљ 15. Одрживо управљати шумама, сузбити дезертификацију, зауставити и преокренути деградацију земљишта и спречити уништавање биодиверзитета;
- Циљ 16. Промовисати мирољубива и инклузивна друштва за одрживи развој, обезбедити приступ правди за све и изградити ефикасне, поуздане и инклузивне институције на свим нивоима;
- Циљ 17. Учврстити глобално партнерство за одрживи развој (UN, 2015).

Претходно наведени циљеви одрживог развоја које је усвојила глобална заједница у наредних 15 година укључују и образовање за одрживи развој. Потциљ 4.7 циља одрживог развоја четири о образовању, односи се на образовање за одрживи развој и подразумева да се у наредних 15 година (од њиховог усвајања) осигура да сви ученици стекну знања и вештине потребне да се унапреди одрживи развој, између осталог и путем едукације за одрживи развој и одрживе стилове живота, људска права, родну равноправност, као и за промовисање културе мира и ненасиља, припадности глобалној заједници и поштовања културне разноликости и доприноса културе одрживом развоју (UN, 2018b).

Имплементација концепта одрживог развоја

Уобичајено је становиште да концепт одрживог развоја обухвата три основне компоненте, економску, социјалну и еколошку. Међутим, немачки социолог, еколог и биолог Јоахим Шпангенберг (Jochim H. Spangenberg) је 1995. године проширио и укључио институционалну компоненту, као четврти стуб одрживог развоја и тако је настао модел „призма одрживости“ (Spangenberg, 2002). Шпангербергов модел одрживог развоја иницира на то да међу компонентама би требало да постоји међусобна повезаност и усклађеност, и да би институционални апарат требало да буде главни стуб и подршка у имплементацији акција које се тичу осталих компоненти концепта одрживог развоја. Како би циљеви одрживог развоја могли успешно да се остварују, потребно је подједнако посветити пажњу свим димензијама одрживог развоја и одржавати равнотежу међу њима. Према речима појединих аутора, управо та равнотежа је врло често проблематична, па позивајући се на искуства земаља које активно спроводе политику одрживог развоја, тврде да економска компонента одрживог развоја најчешће има највећу институционалну подршку, док су социјална и еколошка компонента слабије покривене институционалним апаратом (Ђекић и Хафнер, 2013). Одрживи развој обухвата интеракцију између животне средине, економије и друштва. Као резултат тога, за имплементацију овог концепта потребна су знања из природних, друштвених и друштвено-хуманистичких наука како бисмо били спремни да разумемо принципе одрживог развоја, вредности које исти укључују, као и последице њихове имплементације. Дакле, база знања традиционалних научних дисциплина подржавају едукацију за одрживи развој. Међутим, изазов за заједнице у том процесу односи се на редифинисање наставних програма са циљем одабира знања које подржава циљеве одрживости. У том смисли, поједини научници саветују да би образовне институције требало да преиспитају теме које су предаване већ годинама и више нису релевантне, како би се предупредило преоптерећење наставника и ученика са све већим курикулумом (Hopkins & McKeown, 2002). Поред тога, образовање за одрживи развој треба разумети као доживотни процес који води ка едукацији грађана, који стичу креативне вештине решавања проблема, научну и друштвену писменост, и подстицање и посвећеност ка ангажовању у одговорним индивидуалним и кооперативним активностима (Npa-buo & Asodike, 2012).

Закључак

У свим сферама људске делатности образовање је одувек представљало нужни предуслов ефикасног и просперитетног развоја. Имајући то у виду немогуће је постићи оптимални ниво одрживог развоја без имплементације одговарајућих образовних стратегија донетих на основу научно спознатих и верификованих сазнања у контексту споменуте проблематике одрживог развоја. У том смислу, потребно је наставити са спровођењем континуираних истраживања како би се употпунио теоријски фонд са циљем идентификације и одабира јасних индикатора на основу којих је могуће мерити успешност имплементације концепта одрживог развоја у свим структурама друштвених организација. Како је одрживи развој проблематика која је свеprisутнија у систему образовања, тиме се и институције система образовања сврставају у групу субјеката који стратешки и дугорочно размишљају и унапређују различите сегменте одрживог развоја на подручју територије на којој се налазе. Међутим, имајући у виду сложеност концепта одрживог развоја јасно је да реализација оваквог подухвата на било ком нивоу није једноставан и лак задатак. Како би се створили предуслови за постизање дефинисаних циљева одрживог развоја, потребно је усвојити савремене и ефикасне образовне програме са циљем одабира знања које подржава циљеве одрживости. Свесно непризнавања значаја одрживог развоја за даљи просперитет и благостање животне средине, може имати далекосежне последице. Како би се спречили свесни или несвесни покушаји маргинализације значаја и виталности концепта одрживог развоја, неопходно је наставити са систематским побољшањем свести грађана кроз имплементацију еколошког образовања у свим образовним структурама.

Литература

- [1] Андревски, М. Ј. (2016). Одрживо еколошко образовање—перспектива за промену културе учења. *Иновације у настави – часопис за савремену наставу*, 29(4), 16-31.
- [2] Arbuthnott, K. D. (2009). Education for sustainable development beyond attitude change. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 10(2), 152-163.
- [3] Акциони план за спровођење Стратегије одрживог развоја за период 2011–2017. година („Службени гласник РС“, бр. 16/11).
- [4] Barrow, C. (1999). *Environmental Management – Principles and Practice*. London: Routledge Psychology Press.
- [5] Baker, S. (2006). *Sustainable development*. London & New York: Routledge.
- [6] EU (2001). European Commission Environment. EU Sustainable Development Strategy. 25.12.2018. Retrieved: <http://ec.europa.eu/environment/eussd/>
- [7] EU (2006). Review of the EU Sustainable Development Strategy. 25.12.2018. Retrieved: http://ec.europa.eu/environment/sustainable-development/strategy/review/index_en.htm
- [8] Giddings, B., Hopwood, B., & O'brien, G. (2002). Environment, economy and society: fitting them together into sustainable development. *Sustainable development*, 10(4), 187-196.
- [9] Hofkes, M. W. (1996). Modelling sustainable development: An economy-ecology integrated model. *Economic Modelling*, 13(3), 333-353.
- [10] Hopkins, C., & McKeown, R. (2002). Education for sustainable development: an international perspective. *Education and sustainability: Responding to the global challenge*, 13-34.

- [11] Huber, J. (2000). Towards industrial ecology: sustainable development as a concept of ecological modernization. *Journal of environmental policy and planning*, 2(4), 269-285.
- [12] Hungerford, H., Peyton, R. B., & Wilke, R. J. (1980). Goals for curriculum development in environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 11(3), 42-47.
- [13] IUCN (1980). World Conservation Strategy. Living Resource Conservation for Sustainable Development, December 23, 2018. Retrieved: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf>
- [14] Johnson, S. 2011. Review of Higher education and sustainable development: Paradox and possibility, by Stephen Gough and William Scott. *Environmental Education Research* 17, no. 2: 281-4
- [15] Joireman, J. A., Van Lange, P. A., & Van Vugt, M. (2004). Who cares about the environmental impact of cars? Those with an eye toward the future. *Environment and Behavior*, 36(2), 187-206.
- [16] Кегли, Ч., и Виткоф, Ј. (2004). Светска политика – Тренд и трансформација, Београд: Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и дипломатска академија.
- [17] Keeble, B. R. (1988). The Brundtland report: 'Our common future'. *Medicine and War*, 4(1), 17-25.
- [18] Марковић, Ж. Д., (2005). *Социјална екологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства., стр. 399.
- [19] McKeown, R., Hopkins, C. A., Rizi, R., & Chrystalbridge, M. (2002). *Education for sustainable development toolkit*. Knoxville: Energy, Environment and Resources Center, University of Tennessee.
- [20] Meadows, H. D., Meadows, L. D., Randers, J. & Behrens, W. (1972). *The Limits to Growth*. New York: Published in the United States of America by Universe Books.
- [21] Милтојевић, В. (2011). Култура као димензија одрживог развоја. *Теме*, 35(2), 639-653.
- [22] Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије (*Службени гласник РС*, број 57/08).
- [23] Nnabuo, P. O., & Asodike, J. D. (2012). Exploring education as a tool for sustainable development in Nigeria. *European Scientific Journal, ESJ*, 8(10).
- [24] Rončević, N., Rafajac, B., & Goriup, J. (2012). *Održivi razvoj-izazov za sveučilište?*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- [25] Satterthwaite, D. (1997). Sustainable cities or cities that contribute to sustainable development?. *Urban studies*, 34(10), 1667-1691.
- [26] SIDS (2014). The Third International Conference on Small Island Developing States. 24.12.2018. Retrieved: <http://www.sids2014.org/>
- [27] Solow, R. M. (1974). Intergenerational equity and exhaustible resources. *The review of economic studies*, 41, 29-45.
- [28] Spangenberg, J. H. (2002). Environmental space and the prism of sustainability: frameworks for indicators measuring sustainable development. *Ecological indicators*, 2(3), 295-309.
- [29] Stead, J. G., & Stead, W. E. (2014). *Sustainable strategic management*. New York: Routledge.
- [30] Tilbury, D. (1995). Environmental education for sustainability: Defining the new focus of environmental education in the 1990s. *Environmental education research*, 1(2), 195-212.
- [31] Тодић, Д., Вукасовић, В.,(2002). *Еколошка криза у свету и одговор међународне заједнице*. Институт за међународну политику и привреду.
- [32] UN (1972). Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. 30.12.2018. Retrieved: <http://www.un-documents.net/unchedec.htm>
- [33] UN (1992). UN Documents: Gathering a Body of Global Agreements, 24.12.2018. Retrieved: <http://www.un-documents.net/agenda21.htm>

- [34] UN (2002). UN Documents: Gathering a Body of Global Agreements, Johannesburg Declaration on Sustainable Development. 24.12.2018. Retrieved: <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm>
- [35] UN (2010). UN Documents: Gathering a Body of Global Agreements, Resolution adopted by the General Assembly. 24.12.2018. Retrieved: <http://www.un-documents.net/uncsd-docs.pdf>
- [36] UN (2012). United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20. 24.12.2018. godine. Retrieved: <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20>
- [37] UN (2015). United Nations Sustainable Development Summit 2015. 24.12.2018. Retrieved: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>
- [38] UN (2018a). UN Conference on Environment and Development: December 23, 2018. Retrieved: <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>
- [39] UN (2018b). Sustainable Development Goals. 4 Quality Education. 26.12.2018. Retrieved: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/education/>
- [40] UNEP (2005). Strategy for Environmental Education and Training. A Strategy and Action Planning for the Decade 2005–2014. 26.12.2018. Retrieved: <https://www.unenvironment.org/resources/publications/unep-strategy-environmental-education-and-training>
- [41] UNESCO (2018). Education for Sustainable Development. 26.12.2018. Retrieved: <https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development>
- [42] Филиповић, М. (2018). Еколошко образовање у функцији проеколошког понашања. *Безбедност*, 60(1), 99-111
- [43] Ђекић, С., Хафнер, Н. (2013). Савремени концепт управљања институционалном димензијом одрживог развоја. *Теме* 3(0). 1243-1494.
- [44] Ђукић, П. (2011). *Одрживи развој, утопија или шанса за Србију*. Београд: Технолошко-металушки факултет
- [45] Wesselink, R., & Wals, A. E. (2011). Developing competence profiles for educators in environmental education organisations in the Netherlands. *Environmental Education Research*, 17(1), 69-90.
- [46] World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.